BIJLAGEN:
DOSSIER 'DOE JE MEE OF ZEG JE NEE?'

Bijlage 1: Leerlijn tabak

1e graad SO | 12-14j

Doelstelling
Versterken van de kennis en vaardigheden die jongeren nodig hebben om gezonde keuzes te maken en niet te roken

Kennis
- Regelgeving: rookverbod op school, verbod verkoop -16
- De eigenschappen van de sigaret: herkomst tabak, samenstelling tabak(srook), verslavende stof nicotine, gevolgen van roken
- Gezondheids- en financiële effecten van (eigen) rookgedrag op korte en lange termijn
- Tabaksverslaving: geestelijk en lichamelijk, ontwenningsverschijnselen
- Objectieve cijfers van aantal rokers bij leeftijdsgenoten

Inzicht
- Eigen motieven en motieven van anderen om al dan niet te roken
- Verslavend karakter van roken
- Sociale invloeden op (eigen) rookgedrag: verhouding rokers-niet-rokers, bestaande sociale normen (mening van thuisomgeving & leeftijdsgenoten), beïnvloeding door (rookgedrag in) thuisomgeving & leeftijdsgenoten, invloed van media/reclame

Vaardigheden& attitudes
- Assertief 'nee' kunnen zeggen in sociale (aanbod)situaties rond roken
- Eigen standpunt m.b.t. roken kunnen verwoorden, argumenteren en behouden in verschillende situaties
- Zich bekwaam voelen om niet te roken: bewuste, persoonlijke keuze om niet te roken

Algemene sociale vaardigheden (VOET)
- Zich weerbaar opstellen (C2-6)
- De risico's en gevolgen inschatten bij het gebruik van genotsmiddelen en medicijnen en assertief reageren in aanbodsituaties (C1-8)
- Bekwaam zijn om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken (STAM–12)
- Belangrijke elementen van communicatief handelen in de praktijk brengen (STAM-1)

2e graad SO | 14-16j

Doelstelling
Versterken van de kennis en vaardigheden die jongeren nodig hebben om gezonde keuzes te maken en niet te roken

Kennis
- Roken en mezelf: roken en gewicht, roken en stress/ontspanning/concentratie, roken en zwangerschap
- Stoppen met roken: wat en hoe aanpakken, voordelen, hulpaanbod bij rookstop
- Passief roken: situaties, gevolgen voor niet-rokers, voordelen van een rookvrije omgeving.
- Wetgeving: België, EU, internationaal
- Roken in de samenleving: evolutie in kijk op tabak, roken bij ons en elders, gezondheidsverschillen
- Economische aspecten: tabaksindustrie en strategieën van tabaksindustrie, smokkel, taksen

Inzicht
- Individueel rookprofiel: rookgewoonten, van experimenteren naar 'vast'
- Eigen motieven om te roken: stress, gewicht, …
- Eigen motieven en effectiviteit om te stoppen met roken
- Sociale effecten van (eigen) rookgedrag: eigen voorbeeldgedrag, eigen invloed op situaties passief roken
- Sociale norm rond roken in onze samenleving en eigen invloed op rookbeleid
- Belangen van de tabaksindustrie

VLAAMS INSTITUUT
GEZOND LEVEN

Vaardigheden & attitudes

- Eigen standpunt t.o.v. roken kunnen verwoorden, argumenteren en behouden in verschillende situaties.
- Op een positieve manier omgaan met verschillende stresssituaties
- Stoppen met roken: info rond rookstop gebruiken en hulp vragen, een rookstoppoging ondernemen, moeilijke (aanbod)situaties identificeren en erop anticiperen
- Omgaan met verschillende situaties van passief roken
- Kritische houding t.a.v. de aangeboden informatie, het eigen rookgedrag, sociale normen m.b.t. tabak
- Assertief 'nee' kunnen zeggen in sociale (aanbod)situaties rond roken, assertief zijn in passief roken situaties
- Zich bekwaam voelen om niet te roken/te stoppen met roken: bewuste, persoonlijke keuze om niet (meer) te roken
- Verantwoordelijk zijn voor de andere: de keuze van anderen om niet (meer) te roken steunen, positief voorbeeldgedrag stellen

Algemene sociale vaardigheden (VOET)

- Zich weerbaar opstellen (C2-6)
- De risico's en gevolgen inschatten bij het gebruik van genotsmiddelen en medicijnen en assertief reageren in aanbodsituaties (C1-8)
- Bekwaam zijn om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken (STAM–12)
- Belangrijke elementen van communicatief handelen in de praktijk brengen (STAM-1)

3e graad SO | 16-18j

Doelstelling

Versterken van de kennis en vaardigheden die jongeren nodig hebben om gezonde keuzes te maken en niet te roken

Kennis

- Stoppen met roken: wat en hoe aanpakken, voordelen, hulpaanbod bij rookstop
- Passief roken: situaties, gevolgen voor niet-rokers, voordelen van een rookvrije omgeving
- Wetgeving: België, EU, internationaal
- Roken in de samenleving: evolutie in kijk op tabak, roken bij ons en elders, gezondheidsverschillen
- Economische aspecten: tabaksindustrie en strategieën van tabaksindustrie, smokkel,taksen

Inzicht

- Individueel rookprofiel: rookgewoonten, van experimenteren naar 'vast'
- Eigen motieven om te roken: stress, gewicht, …
- Eigen motieven en effectiviteit om te stoppen met roken
- Sociale effecten van (eigen) rookgedrag: eigen voorbeeldgedrag, eigen invloed op situaties passief roken
- Sociale norm rond roken in onze samenleving en eigen invloed op rookbeleid
- Belangen van de tabaksindustrie

Vaardigheden & attitudes

- Eigen standpunt t.o.v. roken kunnen verwoorden, argumenteren en behouden in verschillende situaties. Ook assertief reageren in passief roken situaties
- Op een positieve manier omgaan met verschillende stresssituaties
- Stoppen met roken: info rond rookstop gebruiken en hulp vragen, een rookstoppoging ondernemen, moeilijke (aanbod)situaties identificeren en erop anticiperen
- Omgaan met verschillende situaties van passief roken
- Eigen invloed op het rookbeleid hebben
- Zich bekwaam voelen om te stoppen met roken: bewuste, persoonlijke keuze om niet meer te roken
- Verantwoordelijk zijn voor de andere: de keuze van anderen om niet (meer) te roken steunen, positief voorbeeldgedrag stellen
- Kritische houding t.a.v. de aangeboden informatie, het eigen rookgedrag, sociale normen m.b.t. tabak

Algemene sociale vaardigheden (VOET)

- Zich weerbaar opstellen (C2-6)
- De risico's en gevolgen inschatten bij het gebruik van genotsmiddelen en medicijnen en assertief reageren in aanbodsituaties (C1-8)
- Bekwaam zijn om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken (STAM–12)
- Belangrijke elementen van communicatief handelen in de praktijk brengen (STAM-1)

Bijlage 2: Leerdoelen

Hieronder vind je een lijst met mogelijke eindtermen en vakgebonden ontwikkelingsdoelen die je in je lessen kunt realiseren wanneer je met dit dossier aan de slag gaat. Welke eindtermen/vakgebonden ontwikkelingsdoelen je precies realiseert, is uiteraard afhankelijk van het vak dat je geeft, de concrete lesinvulling en je didactische aanpak. Deze lijst kan nog aangevuld worden; gebruik hem als leidraad.

Vakgebonden Eindtermen - eerste graad - A-stroom - Nederlands

Luisteren

1 De leerlingen kunnen luisteren naar de volgende tekstsoorten (verwerkingsniveau: structureren):
- instructies in verband met het uitvoeren van handelingen voor onbekende leeftijdgenoten;

2 De leerlingen kunnen luisteren naar de volgende tekstsoorten voor leeftijdgenoten (verwerkingsniveau: beoordelen):
- uitspraken in een discussie;
- oproepen en uitnodigingen tot een activiteit;

3 Bij de planning, uitvoering en beoordeling van hun luistertaken kunnen de leerlingen de strategieën gebruiken die in eindterm 18 opgesomd zijn.

4* De leerlingen ontwikkelen binnen gepaste communicatiesituaties een bereidheid om:
- te luisteren
- een ander te laten uitspreken;
- een onbevooroordeelde luisterhouding aan te nemen;
- te reflecteren over hun eigen luisterhouding;
- het beluisterde te toetsen aan eigen kennis en inzichten.

Spreken

5 De leerlingen kunnen de volgende tekstsoorten produceren (verwerkingsniveau: structureren):
- instructies aan bekende leeftijdgenoten;
- mededelingen: de informatie die ze met betrekking tot een bepaald onderwerp, thema of opdracht hebben verzameld aan de leraar en klasgenoten aanbieden;

6 De leerlingen kunnen aan een gedachtewisseling in de klas deelnemen, daarin een standpunt onder woorden brengen en toelichten (verwerkingsniveau: beoordelen).

8* De leerlingen ontwikkelen binnen gepaste communicatiesituaties (zie eindtermen 5 en 6) een bereidheid om:
- te spreken;
- Algemeen Nederlands te spreken;
- een kritische houding aan te nemen tegenover hun eigen communicatiegedrag.

Lezen

9 De leerlingen kunnen de volgende tekstsoorten voor leeftijdgenoten lezen (verwerkingsniveau: structureren):
- schema's en tabellen;
- de ondertiteling bij informatieve en ontspannende televisieprogramma's;
- studieteksten;

10 De leerlingen kunnen de volgende tekstsoorten voor leeftijdgenoten lezen (verwerkingsniveau: beoordelen):
- informatieve teksten, inclusief informatiebronnen.

11 Bij de planning, uitvoering en beoordeling van hun leestaken kunnen de leerlingen de strategieën gebruiken die in eindterm 18 opgesomd zijn.

12* De leerlingen ontwikkelen binnen gepaste situaties een bereidheid om:
- te lezen;
- te reflecteren over de inhoud van een tekst;
- de verkregen informatie aan eigen kennis en inzicht te toetsen;

Strategieën

18 De leerlingen kunnen bij de eindtermen luisteren, lezen, spreken en schrijven de volgende strategieën inzetten:
- zich oriënteren op aspecten van de luister-, lees-, spreek- en schrijftaak: doel, teksttype en eigen kennis, en voor spreken en schrijven ook op de luisteraar of lezer en op andere bronnen van kennis;
- hun manier van luisteren, lezen, spreken en schrijven afstemmen op het luister-, lees-, spreek- of schrijfdoel, en voor spreken en schrijven ook op de luisteraar of lezer;
- tijdens het luisteren, lezen, spreken en schrijven hun aandacht behouden voor het bereiken van het doel;
- het resultaat beoordelen in het licht van het luister-, lees-, spreek- of schrijfdoel;
- het resultaat bijstellen.

Taalbeschouwing

19* De leerlingen zijn bereid om op hun niveau:
- bewust te reflecteren op taalgebruik en taalsysteem;
- van de verworven inzichten gebruik te maken in hun talig handelen.

20 Bij het reflecteren op taalgebruik en taalsysteem tonen de leerlingen interesse in en respect voor de persoon van de ander, en voor de eigen en andermans cultuur.

Taalgebruik

21 Met het oog op doeltreffende communicatie kunnen de leerlingen in een ruim gamma van voor hen relevante en concrete taalgebruikssituaties reflecteren op de belangrijkste factoren van een communicatiesituatie: zender, ontvanger, boodschap, bedoeling, effect , situatie, kanaal.

22 Met het oog op doeltreffende communicatie kunnen de leerlingen in voor hen relevante en concrete taalgebruikssituaties reflecteren op:
- Standaardnederlands en andere standaardtalen;
- normen, houdingen, vooroordelen en rolgedrag via taal;
- hun taalhandelingen, zoals beweren, meedelen, beloven, om informatie vragen, verzoeken, dreigen, waarschuwen, groeten, bedanken;
- taalgedragsconventies;
- de gevolgen van hun taalgedrag voor anderen en henzelf;
- talige aspecten van cultuuruitingen in onze samenleving.

Strategieën

24 De leerlingen kunnen op hun niveau reflecteren op de door hen gebruikte luister-, spreek-, lees- en schrijfstrategieën, en daarbij de attitudes, kennis en vaardigheden van de eindtermen Nederlands inzetten.

** De attitudes werden met een asterisk (*) aangeduid.*

Vakgebonden ontwikkelingsdoelen - eerste graad - B-stroom - Nederlands

Algemeen

De leerlingen

1 gebruiken Nederlands als communicatiemedium

Visualiteit

De leerlingen kunnen

2 woorden en teksten correct van het bord overnemen

Woordenschat

De leerlingen

9 breiden hun actieve en passieve basiswoordenschat uit

Technisch lezen

11 lezen en begrijpen zelfstandig eenvoudige studieteksten en gebruikshandleidingen, met zinnen met een gemiddelde zinslengte van 15 woorden

Luisteren

De leerlingen

12 kunnen de informatie achterhalen in voor hen bestemde tekstsoorten zoals in informatieve radio- en tv-uitzendingen, instructies van leraren of medeleerlingen, telefoongesprek, mededelingen, informatieve teksten en dramatische vormen (verwerkingsniveau: ----o-beschrijven);

13 kunnen beoordelend luisteren naar interactie met leeftijdgenoten zoals, een discussie, een gesprek, een oproep en een --dramatisering (verwerkingsniveau: beoordelen);

14 leven luisterconventies na

Spreken

De leerlingen

15 kunnen het gepaste taalregister hanteren
- in verschillende situaties zoals tegenover leerlingen, bekende volwassenen, in telefoongesprekken en in dramatische vormen;
- op onderscheiden verwerkingsniveaus:
- beschrijvend zoals informatie verschaffen en vragen, verslag uitbrengen en informatie uitwisselen;
- beoordelend zoals kritisch reageren en passend argumenteren;

16 Verwerven expressievaardigheid. Ze kunnen
- zich in een herkenbare situatie inleven en zich soepel en natuurlijk uitdrukken en bewegen;
- door middel van mimiek en gebaren bepaalde gevoelens uitdrukken;
- de klas bekijken en toespreken in eigen woorden;

17 Ontwikkelen in het kader van de in 15 en 16 opgesomde ontwikkelingsdoelen:
- spreekdurf, dit wil zeggen een positieve bereidheid om het woord te nemen;
- een positieve houding ten overstaan van na te leven gesprekconventies;
- respect voor de gesprekspartner;
- voldoende weerbaarheid om voor de eigen mening op te komen.

Lezen

De leerlingen

18 kunnen de informatie achterhalen in voor hen bestemde tekstsoorten zoals instructies, schema's, informatieve en fictionele teksten en gedichten (verwerkingsniveau: beschrijven);

19 kunnen de informatie op een overzichtelijke wijze ordenen in voor hen bestemde en gestructureerde tekstsoorten zoals school- en studieteksten, instructies bij schoolopdrachten (verwerkingsniveau: structureren);

20 kunnen de informatie beoordelen die voorkomt in verschillende voor hen bestemde brieven, jeugdkranten, tijdschriften, encyclopedieën en themaboeken voor jongeren, oproepen en reclameteksten (verwerkingsniveau: beoordelen);

Strategieën

26 De leerlingen kunnen bij de ontwikkelingsdoelen voor de vaardigheidsdomeinen luisteren, spreken, lezen de volgende strategieën inzetten

luisterdoel bepalen;
- verwachtingen formuleren;
- aanwijzingen binnen de communicatiesituatie gebruiken;
- zich concentreren;
- gericht informatie noteren;
- vragen stellen bij onduidelijkheid;
- het resultaat beoordelen in het licht van het luisterdoel;

spreekdoel bepalen;
- informatie verzamelen;
- een spreekplannetje opstellen;
- de bedoeling duidelijk formuleren;
- het resultaat beoordelen in het licht van het spreekdoel;

leesdoel bepalen;
- verwachtingen formuleren;
- aanwijzingen binnen de communicatiesituatie gebruiken;
- zich concentreren;
- gericht informatie zoeken;
- de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden uit de context afleiden;
- herlezen wat onduidelijk is;
- een woordenboek gebruiken;
- het resultaat beoordelen in het licht van het leesdoel;

Taalbeschouwing

Overkoepelende attitudes

27* De leerlingen zijn bereid om op hun niveau:
- bewust te reflecteren op taalgebruik en taalsysteem
- van de verworven inzichten gebruik te maken in hun talig handelen

28* Bij het reflecteren op taalgebruik en taalsysteem tonen de leerlingen interesse in en respect voor de persoon van de ander, en voor de eigen en andermans cultuur.

Taalgebruik

29 Met het oog op doeltreffende communicatie kunnen de leerlingen in voor hen relevante en concrete taalgebruikssituaties reflecteren op de belangrijkste factoren van een communicatiesituatie: zender, ontvanger, boodschap, bedoeling, situatie.

30 Met het oog op doeltreffende communicatie kunnen de leerlingen in voor hen relevante en concrete taalgebruikssituaties reflecteren op:
- het gebruik van standaardtaal, regionale en sociale taalvariëteiten;
- het gebruik van in hun omgeving voorkomende talen;
- normen, houdingen, vooroordelen en rolgedrag via taal;
- taalgedragsconventies
- de gevolgen van hun taalgedrag voor anderen en henzelf
- talige aspecten van cultuuruitingen in hun omgeving.

Strategieën

32 De leerlingen kunnen op hun niveau reflecteren op de door hen gebruikte luister, spreek, lees en schrijfstrategieën en daarbij de voorgaande attitudes, kennis en vaardigheden inzetten.

** De attitudes werden met een asterisk (*) aangeduid.*

Vakoverschrijdende eindtermen (VOET) - tweede graad secundair onderwijs

- Zich weerbaar opstellen (C2-6)
- De risico's en gevolgen inschatten bij het gebruik van genotsmiddelen en medicijnen en assertief reageren in aanbodsituaties (C1-8)
- Bekwaam zijn om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken (STAM–12)
- Belangrijke elementen van communicatief handelen in de praktijk brengen (STAM-1)

Vakgebonden Eindtermen - tweede graad – ASO - Nederlands

Luisteren (koppeling Spreken/gesprekken voeren)

1 De leerlingen kunnen op structurerend niveau luisteren naar uiteenzettingen, probleemstellingen door een bekende volwassene m.b.t. een leerstofonderdeel bestemd voor bekende leeftijdgenoten.

2 De leerlingen kunnen op structurerend niveau luisteren naar tekstsoorten bestemd voor bekende volwassenen. Het betreft tekstsoorten zoals verslagen van feiten en evenementen, presentaties van informatie die m.b.t. een bepaalde opdracht werd verzameld

3 De leerlingen kunnen op structurerend niveau luisteren naar tekstsoorten bestemd voor een onbekend publiek. Het betreft tekstsoorten zoals instructies, informatieve programma's, interviews, praatprogramma's, journaals, aangeboden via diverse media en multimediale informatiedragers.

4 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau luisteren naar tekstsoorten bestemd voor onbekende leeftijdgenoten. Het betreft tekstsoorten zoals activerende boodschappen; standpunten/meningen in probleemoplossende discussies.

5 De leerlingen kunnen bij de planning en uitvoering van en bij de reflectie op de luistertaken:
- hun luisterdoel(en) bepalen;
- het (de) tekstdoel(en) vaststellen;
- hun voorkennis inzetten;
- onderwerp en hoofdgedachte(n) identificeren;
- gericht informatie selecteren en ordenen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen;
- de functie van bijgeleverde visuele informatie vaststellen;
- het taalgebruik van de spreker inschatten;
- aandacht tonen voor het non-verbale gedrag van de gesprekspartner/spreker.

6 De leerlingen kunnen een luisterstrategie kiezen naargelang van luisterdoel(en) en tekstsoort en ze toepassen (oriënterend, zoekend, globaal en intensief).

7* De leerlingen zijn binnen de gepaste communicatiesituaties bereid om:
- te luisteren;
- een onbevooroordeelde luisterhouding aan te nemen;
- een ander te laten uitspreken;
- te reflecteren op hun eigen luisterhouding;
- het beluisterde te toetsen aan eigen kennis en inzichten.

Spreken/gesprekken voeren (koppeling Luisteren)

9 De leerlingen kunnen op structurerend niveau:
- aan een bekende volwassene vragen stellen en antwoorden formuleren m.b.t. leerstofonderdelen in schoolvakken;
- ten aanzien van een bekende volwassene:
- de informatie presenteren die ze in het kader van een bepaalde opdracht hebben verzameld;
- gevoelens uitdrukken, persoonlijke ervaringen en interesses presenteren.

11 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau voor bekende leeftijdgenoten hun standpunten/meningen of hun oplossingswijzen voor problemen in een gedachtewisseling uiteenzetten en motiveren.

13 De leerlingen kunnen bij de planning en uitvoering van en bij de reflectie op de spreektaken:
- hun spreek- en gespreksdoel(en) bepalen;
- hun publiek beschrijven;
- naargelang van hun spreek-, gespreksdoel(en) en publiek:
- gericht informatie selecteren en in een duidelijke vorm verwoorden;
- bijkomende info vragen;
- hun taalgebruik aanpassen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen en verwoorden;
- visuele informatie gebruiken, non-verbaal gedrag observeren en verwoorden;
- gesprekconventies hanteren om gesprekken te beginnen, te onderbreken, gaande te houden en af te sluiten;
- argumenten herkennen en aanbrengen;
- adequaat reageren op de inbreng van gesprekspartner(s).

14* De leerlingen zijn binnen de gepaste communicatiesituaties bereid om:
- te spreken;
- Algemeen Nederlands te spreken;
- een kritische houding aan te nemen tegenover hun eigen spreek- en gespreksgedrag.

Lezen

15 De leerlingen kunnen op structurerend niveau tekstsoorten lezen bestemd voor onbekende leeftijdgenoten. Het betreft tekstsoorten zoals tijdschriftartikelen, recensies, gebruiksaanwijzingen, instructie- en studieteksten.

16 De leerlingen kunnen op structurerend niveau tekstsoorten lezen bestemd voor een onbekend publiek. Het betreft tekstsoorten zoals schema's en tabellen, onderschriften bij informerende en diverterende programma's, verslagen, hyperteksten.

17 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau tekstsoorten lezen bestemd voor onbekende leeftijdgenoten. Het betreft tekstsoorten zoals notities, informatieve teksten, inclusief informatiebronnen, zakelijke brieven, reclameteksten en advertenties, fictionele teksten (cf. literatuur).

18 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau tekstsoorten lezen bestemd voor een onbekend publiek: informatieve teksten en informatiebronnen, zowel in gedrukte als elektronische vorm:
- van praktische aard (zoals spoorboekje, vakantieregeling);
- van encyclopedische aard (zoals woordenboek, catalogus).

19 De leerlingen kunnen bij de planning en uitvoering van en bij de reflectie op de leestaken:
- hun leesdoel(en) bepalen;
- het (de) tekstdoel(en) vaststellen;
- hun voorkennis inzetten;
- functie van beeld en opmaak in een tekst herkennen;
- onderwerp en hoofdgedachte(n) aanduiden;
- de structuur van een tekst in grote lijnen aanduiden;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen.

20 De leerlingen kunnen een leesstrategie kiezen naargelang van leesdoel en tekstsoort en ze toepassen (oriënterend, zoekend, globaal en intensief).

21 De leerlingen kunnen verschillende strategieën aanwenden om aan onbekende woorden betekenis toe te kennen. Het gaat om het gebruiken van:
- de context;
- de voorkennis van taal en wereld;
- de principes van woordvorming (afleiding, samenstelling, kennis van vreemde talen);
- het woordenboek.

22* De leerlingen zijn bereid om:
- te lezen;
- lezend informatie te verzamelen over een bepaald onderwerp;
- de verkregen informatie aan eigen kennis en inzicht te toetsen en te vergelijken met informatie uit andere bronnen;
- hun persoonlijk oordeel over bepaalde teksten te formuleren.

Literatuur

30 De leerlingen kunnen vanuit een tekstervarende en tekstbestuderende manier van lezen:
- verschillen aanwijzen in de benadering van de werkelijkheid in:
- fictionele en zakelijke teksten;
- verhaal, gedicht, toneeltekst;
- twee stromingen;

31 De leerlingen kunnen:
- hun tekstkeuze toelichten;
- hun leeservaring verwoorden (inhoud van het werk weergeven, eigen mening weergeven);
- hun tekstkeuze en leeservaring documenteren.

32 De leerlingen kunnen informatie over literatuur verzamelen en gebruiken. Zij maken hierbij kennis met het aanbod van informatiekanalen zoals: bibliotheek, krant, tijdschrift, radio- en tv-programma's, multimedia.

33 De leerlingen kunnen bij deze activiteiten gebruik maken van de gepaste leesstrategieën (cf. eindterm 20).

34 De leerlingen kunnen bij deze activiteiten gebruik maken van het bijbehorende begrippenapparaat.

Taalbeschouwing

Attitudes

36* De leerlingen zijn bereid om op hun niveau:
- bewust te reflecteren op taalgebruik en taalsysteem;
- van de verworven inzichten gebruik te maken bij verbale en non-verbale communicatie.

37* Bij het reflecteren op verbale en non-verbale communicatie tonen de leerlingen interesse in en respect voor de persoon van de ander, en voor de eigen en andermans cultuur.

Taalgebruik

38 Met het oog op doeltreffende communicatie en taalbeschouwelijke basiskennis kunnen de leerlingen op hun niveau in een ruim gamma van meer en minder nabije taalgebruikssituaties bewust reflecteren op een aantal aspecten van het taalgebruik. Ze kunnen de hiernavolgende verschijnselen herkennen, onderzoeken en benoemen:

38.1 in het tekstuele domein
- verbanden tussen tekstdelen: alinea-zin, inleiding-midden-slot;
- structuuraanduiders;
- betekenisrelaties: middel-doel, oorzaak-gevolg, als-dan, voordelen-nadelen, voor-tegen;
- status van een uitspraak: feit-mening;

38.3 in het pragmatische domein
- de factoren van een communicatiesituatie: zender, ontvanger, boodschap,
- bedoeling, effect , situatie, kanaal, ruis;
- normen, conventies, houdingen, vooroordelen en rolgedrag via taal;
- taalhandelingen: beweren, meedelen, beloven, om informatie vragen, verzoeken,
- dreigen, waarschuwen, groeten, bedanken, verontschuldigen, afspreken,
- overtuigen, argumenteren;
- non-verbale communicatie;
- de gevolgen van hun verbale en non-verbale communicatie voor anderen en henzelf;
- talige aspecten van cultuuruitingen in onze samenleving;
- cultuurgebonden aspecten van verbale en non-verbale communicatie in onze samenleving.

Strategieën

40 De leerlingen kunnen op hun niveau bewust reflecteren op luister-, spreek-, interactie-, lees- en schrijfstrategieën

Vakgebonden Eindtermen - tweede graad - TSO- Nederlands

Luisteren (koppeling Spreken/gesprekken voeren)

1 De leerlingen kunnen op structurerend niveau luisteren naar uiteenzettingen, probleemstellingen door een bekende volwassene m.b.t. een leerstofonderdeel bestemd voor bekende leeftijdgenoten.

2 De leerlingen kunnen op structurerend niveau luisteren naar tekstsoorten bestemd voor bekende volwassenen. Het betreft tekstsoorten zoals verslagen van feiten en evenementen, presentaties van informatie die m.b.t. een bepaalde opdracht werd verzameld, presentaties van persoonlijke ervaringen en interesses.

3 De leerlingen kunnen op structurerend niveau luisteren naar tekstsoorten bestemd voor een onbekend publiek. Het betreft tekstsoorten zoals instructies, informatieve programma's, interviews, praatprogramma's, journaals, aangeboden via diverse media en multimediale informatiedragers.

4 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau luisteren naar tekstsoorten bestemd voor onbekende leeftijdgenoten. Het betreft tekstsoorten zoals activerende boodschappen, standpunten/meningen in probleemoplossende discussies.

5 De leerlingen kunnen bij de planning en uitvoering van en bij de reflectie op de luistertaken:
- hun luisterdoel(en) bepalen;
- het (de) tekstdoel(en) vaststellen;
- hun voorkennis inzetten;
- bijkomende informatie vragen;
- onderwerp en hoofdgedachte(n) identificeren;
- gericht informatie selecteren en ordenen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen;
- de functie van bijgeleverde visuele informatie vaststellen;
- het taalgebruik van de spreker inschatten;
- aandacht tonen voor het non-verbale gedrag van de gesprekspartner/spreker.

6 De leerlingen kunnen een luisterstrategie kiezen naargelang van luisterdoel(en) en tekstsoort en ze toepassen (oriënterend, zoekend, globaal en intensief).

7* De leerlingen zijn binnen de gepaste communicatiesituaties bereid om:
- te luisteren;
- een onbevooroordeelde luisterhouding aan te nemen;
- een ander te laten uitspreken;
- te reflecteren op hun eigen luisterhouding;
- het beluisterde te toetsen aan eigen kennis en inzichten.

Spreken/gesprekken voeren (koppeling Luisteren)

9 De leerlingen kunnen op structurerend niveau:
- aan een bekende volwassene vragen stellen en antwoorden formuleren m.b.t.
- leerstofonderdelen in schoolvakken;
- ten aanzien van een bekende volwassene:
- de informatie presenteren die ze in het kader van een bepaalde opdracht
- hebben verzameld;
- gevoelens uitdrukken, persoonlijke ervaringen en interesses presenteren.

10 De leerlingen kunnen op structurerend niveau voor een onbekend publiek:
- routes, situaties, personen beschrijven;
- gebeurtenissen verslaan.

11 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau voor bekende leeftijdgenoten hun standpunten/meningen of hun oplossingswijzen voor problemen in een gedachtewisseling uiteenzetten en motiveren.

12 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau aan een onbekend publiek:
- inlichtingen vragen, aanvragen doen, klachten/bezwaren formuleren in het kader van het schools functioneren en van de vrije tijd (rechtstreeks of telefonisch);
- activerende boodschappen formuleren.

13 De leerlingen kunnen bij de planning en uitvoering van en bij de reflectie op de spreektaken:
- hun spreek- en gespreksdoel(en) bepalen;
- hun publiek beschrijven;
- hun voorkennis inzetten;
- naargelang van de spreek-, gespreksdoel(en) en publiek:
- gericht informatie selecteren en in een duidelijke vorm verwoorden;
- bijkomende info vragen;
- hun taalgebruik aanpassen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen en
- verwoorden;
- visuele informatie gebruiken;
- non-verbaal gedrag observeren en verwoorden;
- gesprekconventies hanteren om gesprekken te beginnen, te onderbreken,
- gaande te houden en af te sluiten;
- argumenten herkennen en aanbrengen;
- adequaat reageren op de inbreng van gesprekspartner(s).

14* De leerlingen zijn binnen de gepaste communicatiesituaties bereid om:
- te spreken;
- Algemeen Nederlands te spreken;
- een kritische houding aan te nemen tegenover hun eigen spreek- en gespreksgedrag.

Lezen

15 De leerlingen kunnen op structurerend niveau tekstsoorten lezen bestemd voor onbekende leeftijdgenoten. Het betreft tekstsoorten zoals tijdschriftartikelen, recensies, gebruiksaanwijzingen, instructie- en studieteksten.

16 De leerlingen kunnen op structurerend niveau tekstsoorten lezen bestemd voor een onbekend publiek. Het betreft tekstsoorten zoals schema's en tabellen, onderschriften bij informerende en diverterende programma's, verslagen, hyperteksten.

17 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau tekstsoorten lezen bestemd voor onbekende leeftijdgenoten. Het betreft tekstsoorten zoals notities, informatieve teksten, inclusief informatiebronnen, zakelijke brieven, reclameteksten en advertenties, fictionele teksten (cf. literatuur).

18 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau tekstsoorten lezen bestemd voor een onbekend publiek: informatieve teksten en informatiebronnen, zowel in gedrukte als elektronische vorm:
- van praktische aard (zoals spoorboekje, vakantieregeling);
- van encyclopedische aard (zoals woordenboek, catalogus)

19 De leerlingen kunnen bij de planning en uitvoering van en bij de reflectie op de leestaken:
- hun leesdoel(en) bepalen;
- het (de) tekstdoel(en) vaststellen;
- hun voorkennis inzetten;
- functie van beeld en opmaak in een tekst herkennen;
- onderwerp en hoofdgedachte(n) aanduiden;
- de structuur van een tekst in grote lijnen aanduiden;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen.

20 De leerlingen kunnen een leesstrategie kiezen naargelang van leesdoel en tekstsoort en ze toepassen (oriënterend, zoekend, globaal en intensief).

21 De leerlingen kunnen verschillende strategieën aanwenden om aan onbekende woorden betekenis toe te kennen. Het gaat om het gebruiken van:
- de context;
- de voorkennis van taal en wereld;
- de principes van woordvorming (afleiding, samenstelling, kennis van vreemde talen);
- het woordenboek.

22* De leerlingen zijn bereid om:
- te lezen;
- lezend informatie te verzamelen over een bepaald onderwerp;
- de verkregen informatie aan eigen kennis en inzicht te toetsen en te vergelijken met informatie uit andere bronnen;
- hun persoonlijk oordeel over bepaalde teksten te formuleren.

Literatuur

30 De leerlingen kunnen vanuit een tekstervarende manier van lezen:
- verschillen aanwijzen in de benadering van de werkelijkheid in:
- fictie en non-fictie;
- verhaal, gedicht, toneeltekst;
- enkele literaire vormen herkennen:
- column, verhaal, (jeugd)roman, jeugdpoëzie;
- strip, tv-drama, soap, jeugdtheater;
- personages, spanning, thema, tijd, ruimte, ik- en hijverteller.
- in de teksten die ze lezen enkele verhaalelementen herkennen: personages,
- spanning, thema, tijd, ruimte, ik- en hijverteller;
- de keuze van sommige verhaalelementen toelichten: personages, tijd, ruimte.

31 De leerlingen kunnen:
- hun tekstkeuze toelichten;
- hun leeservaring verwoorden (inhoud van het werk weergeven, eigen mening weergeven);
- hun tekstkeuze en leeservaring documenteren.

32 De leerlingen kunnen informatie over literatuur verzamelen en gebruiken. Zij maken hierbij kennis met het aanbod van informatiekanalen zoals: bibliotheek, krant, tijdschrift, radio- en tv-programma's, multimedia.

33 De leerlingen kunnen bij deze activiteiten gebruik maken van de gepaste leesstrategieën (cf. eindterm 20).

34* De leerlingen zijn bereid om:
- literaire teksten te lezen;
- over hun eigen literaire leeservaring te spreken en te schrijven.

Taalbeschouwing

35* De leerlingen zijn bereid om op hun niveau:
- bewust te reflecteren op taalgebruik en taalsysteem;
- van de verworven inzichten gebruik te maken bij verbale en non-verbale communicatie.

36* Bij het reflecteren op verbale en non-verbale communicatie tonen de leerlingen interesse in en respect voor de persoon van de ander, en voor de eigen en andermans cultuur.

Taalgebruik

37 Met het oog op doeltreffende communicatie kunnen de leerlingen op hun niveau in voor hen relevante taalgebruikssituaties bewust reflecteren op een aantal aspecten van het taalgebruik.

Ze kunnen de hiernavolgende verschijnselen herkennen en onderzoeken:

37.1 in het tekstuele domein
- verbanden tussen tekstdelen: alinea-zin, inleiding-midden-slot;
- structuuraanduiders: verbindingswoorden, signaalwoorden, verwijswoorden;
- betekenisrelaties: middel-doel, chronologische relatie, oorzaak-gevolg,
- voordelen-nadelen, voor-tegen;
- status van een uitspraak: feit-mening;

37.2 in het sociolinguïstische domein
- Standaardnederlands en andere standaardtalen;
- nationale, regionale, sociale en situationele taalvariëteiten;
- in onze samenleving voorkomende talen;

37.3 in het pragmatische domein
- de belangrijkste factoren van een communicatiesituatie: zender, ontvanger,
- boodschap, bedoeling, effect, situatie, kanaal;
- normen, conventies, houdingen, vooroordelen en rolgedrag via taal;
- voor hen relevante taalhandelingen;
- voor hen relevante non-verbale communicatie;
- de gevolgen van hun verbale en non-verbale communicatie voor anderen en henzelf;
- talige aspecten van cultuuruitingen in onze samenleving.

Strategieën

39 De leerlingen kunnen op hun niveau bewust reflecteren op luister-, spreek-, interactie-, lees- en schrijfstrategieën.

** Met het oog op de controle door de inspectie werden de attitudes met een * aangeduid*

Vakgebonden eindtermen - tweede graad - BSO - PAV

Functionele taalvaardigheid

De leerlingen

1 kunnen informatief luisteren en lezen.
2 kunnen luisteren in interactie met anderen.
3 zijn mondeling assertief: ze kunnen informatie inwinnen, samenvatten en meedelen.
5 kunnen hun eigen mening en gevoelens uiten.
6 hanteren gepaste taal en omgangsvormen.
7 kunnen hulpmiddelen gebruiken om taalvaardig te handelen en hun communicatie te verbeteren.

Functionele informatieverwerving en -verwerking

De leerlingen kunnen

17 onder begeleiding relevante en voor hen toegankelijke informatie in herkenbare concrete situaties vinden, selecteren en gebruiken.

18 informatie uit uiteenlopend voor hen bestemd tekstmateriaal en voor hen bestemde formulieren begrijpen en gebruiken.

19 onder begeleiding gebruik maken van informatie- en communicatietechnologie.

Organisatiebekwaamheid

De leerlingen kunnen

21 individuele opdrachten van beperkte omvang onder begeleiding organiseren, uitvoeren en evalueren.

22 bij groepsopdrachten onder begeleiding: overleggen en actief deelnemen, instructies uitvoeren, reflecteren

23 omgaan met formele en informele afspraken, regels en procedures.

Vakoverschrijdende eindtermen (VOET) - derde graad secundair onderwijs

- Zich weerbaar opstellen (C2-6)
- De risico's en gevolgen inschatten bij het gebruik van genotsmiddelen en medicijnen en assertief reageren in aanbodsituaties (C1-8)
- Bekwaam zijn om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken (STAM–12)
- Belangrijke elementen van communicatief handelen in de praktijk brengen (STAM-1)

Vakgebonden Eindtermen - derde graad - ASO - Nederlands

Luisteren

1 De leerlingen kunnen op structurerend niveau luisteren naar uiteenzettingen en probleemstellingen door een bekende volwassene m.b.t. een leerstofonderdeel bestemd voor bekende leeftijdgenoten en ze kunnen die schriftelijk weergeven (cf. schrijven).

2 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau via diverse media en multimediale informatiedragers luisteren naar de volgende tekstsoorten bestemd voor een onbekend publiek:
- diverterende teksten zoals praatprogramma's;
- informatieve teksten zoals verslagen van feiten en ervaringen;
- persuasieve teksten zoals standpunten en meningen in probleemoplossende discussies;
- activerende teksten zoals reclameboodschappen.

3 De leerlingen kunnen verschillende strategieën aanwenden om aan onbekende woorden betekenis toe te kennen. Het gaat om het gebruiken van: de context;
- de eigen voorkennis;
- de principes van woordvorming (afleiding, samenstelling, kennis van vreemde talen);
- het woordenboek.

4 Bij de planning, uitvoering van en bij de reflectie op de luistertaken kunnen de leerlingen:
- hun luisterdoel(en) bepalen;
- het (de) tekstdoel(en) vaststellen;
- hun voorkennis inzetten;
- onderwerp en hoofdgedachte identificeren;
- gericht informatie selecteren en ordenen;
- bijkomende informatie vragen;

- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen;
- de functie van bijgeleverde visuele informatie vaststellen (koppeling kijken);
- het taalgebruik van de spreker inschatten;
- aandacht tonen voor het non-verbale gedrag van de gesprekspartner/spreker.

5 De leerlingen kunnen de geschikte luisterstrategieën toepassen naargelang van hun luisterdoel(en), achtergrondkennis en tekstsoort (oriënterend, zoekend, globaal en intensief).

6* De leerlingen zijn bereid om:
- te luisteren;
- een onbevooroordeelde luisterhouding aan te nemen;
- een ander te laten uitspreken;
- te reflecteren over hun eigen luisterhouding;
- het beluisterde te toetsen aan eigen kennis en inzichten.

Spreken/gesprekken voeren

7 De leerlingen kunnen op structurerend niveau aan een bekende volwassene vragen stellen en antwoorden formuleren m.b.t. leerstofonderdelen in de schoolvakken.

8 De leerlingen kunnen op structurerend niveau t.a.v. een onbekend publiek:
- instructies geven;
- gedocumenteerde informatie presenteren

9 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau aan een onbekend publiek:
- inlichtingen vragen, aanvragen doen, klachten/bezwaren formuleren (rechtstreeks of door middel van de telefoon);
- standpunten/meningen of oplossingen voor problemen uiteenzetten en motiveren in een gedachtewisseling, discussie, (werk)vergadering;
- gevoelens in een gepast register uitdrukken en persoonlijke ervaringen presenteren;
- activerende boodschappen formuleren.

10 Bij de planning, uitvoering van en bij de reflectie op de spreektaken/gesprekstaken kunnen de leerlingen:
- hun eigen spreek- en gespreksdoel(en) bepalen;
- zich een beeld vormen van hun publiek;
- hun voorkennis inzetten;

- naargelang van de spreek-, gespreksdoel(en) en publiek:
- gericht informatie selecteren en in een duidelijke vorm verwoorden;
- bijkomende info vragen;
- hun taalgebruik aanpassen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen en verwoorden;
- visuele informatie gebruiken;
- non-verbaal gedrag inschatten en inzetten;
- gesprekconventies hanteren om gesprekken te beginnen, te onderbreken, gaande te houden en af te sluiten;
- argumenten herkennen en aanbrengen;
- adequaat reageren op de inbreng van gesprekspartner(s).

11 De leerlingen zijn binnen de gepaste communicatiesituaties bereid om:
- te spreken;
- algemeen Nederlands te spreken;
- een kritische houding aan te nemen tegenover hun eigen spreek- en gespreksgedrag.

12 De leerlingen kunnen op structurerend niveau formulieren en administratieve teksten voor een onbekend publiek lezen.

13 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau teksten met studiedoeleinden voor onbekende leeftijdgenoten lezen.

14 De leerlingen kunnen volgende tekstsoorten voor een onbekend publiek op beoordelend niveau lezen:
- niet-fictionele teksten:
- informatieve teksten, inclusief informatiebronnen zoals schema's en tabellen, verslagen, hyperteksten en uiteenzettingen;
- persuasieve teksten zoals een opiniestuk, een betoog;
- activerende teksten zoals reclameteksten en advertenties, instructies;
- fictionele teksten (cf. literatuur).

15 De leerlingen kunnen verschillende strategieën aanwenden om aan onbekende woorden betekenis toe te kennen. Het gaat om het gebruiken van:
- de context;
- de eigen voorkennis;
- de principes van woordvorming (afleiding, samenstelling, kennis van vreemde talen);
- het woordenboek.

16 Bij de planning, uitvoering van en bij de reflectie op hun taken kunnen de leerlingen:
- hun eigen leesdoel(en) bepalen;
- het (de) tekstdoel(en) vaststellen;
- de tekstsoort bepalen;
- hun voorkennis inzetten;
- functie van beeld en opmaak in een tekst herkennen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen;
- de structuur van een tekst aanduiden;
- onderwerp en hoofdgedachten aanduiden en parafraseren om tekstbegrip te bevorderen;
- gelezen teksten kort samenvatten;
- feiten en meningen onderscheiden;
- argumenten in een tekst op hun waarde en relevantie beoordelen;
- info selecteren en gebruiken met behulp van verschillende informatiekanalen.

17 De leerlingen kunnen een leesstrategie kiezen naargelang van hun leesdoel en tekstsoort, en ze toepassen (oriënterend, zoekend, globaal en intensief).

18* De leerlingen zijn bereid om:
- te lezen;
- lezend informatie te verzamelen over een bepaald onderwerp;
- de verkregen informatie aan eigen kennis en inzicht te toetsen en te vergelijken met informatie uit andere bronnen;
- te reflecteren op inhoud en vorm van de teksten;
- hun persoonlijk oordeel over bepaalde teksten te formuleren, in vraag te stellen en eventueel te herzien.

Literatuur

23 De leerlingen kunnen vanuit een tekstervarende en tekstbestuderende manier van lezen: literaire teksten uit heden en verleden interpreteren, analyseren en evalueren. Zij kunnen daarbij verbanden leggen:
- binnen teksten;
- tussen teksten;
- tussen teksten en het brede socioculturele veld;
- tussen tekst en auteur;
- tussen teksten en hun multimediale vormgeving;
- verslag uitbrengen over de eigen ervaringen met literaire teksten uit heden en verleden en kunnen deze ervaringen toetsen aan andere interpretaties van en aan waardeoordelen over teksten.

24 De leerlingen kunnen hun tekstkeuze en hun leeservaring beschrijven, evalueren en documenteren in een leesdossier.

25 De leerlingen kunnen informatie over literaire teksten verzamelen en verwerken. Zij kunnen hierbij gebruik maken van informatiekanalen: bibliotheek, kranten en tijdschriften, radio- en tv-programma's, internet en cd-rom.

26 De leerlingen kunnen bij deze activiteiten gebruik maken van de gepaste leesstrategieën (cf. eindterm 17).

27 De leerlingen kunnen doelbewust gegevens, begrippen en werkwijzen hanteren om de bovengenoemde taken uit te voeren.

28* De leerlingen zijn bereid om:
- literaire teksten te lezen;
- over hun eigen leeservaring met anderen te spreken en erover te schrijven;
- hun leeservaring in maatschappelijke context(en) te plaatsen;
- hun persoonlijke leeservaring te toetsen aan die van anderen.

Taalbeschouwing

29* De leerlingen zijn bereid om op hun niveau:
- bewust te reflecteren op taalgebruik en taalsysteem;
- van de verworven inzichten gebruik te maken bij verbale en non-verbale communicatie.

30* Bij het reflecteren op verbale en non-verbale communicatie tonen de leerlingen interesse in en respect voor de persoon van de ander, en voor de eigen en andermans cultuur.

Taalgebruik

31 Met het oog op doeltreffende communicatie en verdiepende taalbeschouwelijke kennisontwikkeling kunnen de leerlingen op hun niveau in allerlei taalgebruikssituaties bewust reflecteren op een aantal aspecten van het taalgebruik.
Ze kunnen in aansluiting bij wetenschappelijke inzichten de hiernavolgende verschijnselen herkennen, onderzoeken en duiden:

31.1 IN HET TEKSTUELE DOMEIN

een aantal vaste tekststructuren zoals evaluatie-, probleem-, maatregel- en onderzoeksstructuur;

31.2 IN HET SOCIOLINGUÏSTISCHE DOMEIN

- Nederlands en andere talen;
- nationale, regionale, sociale en situationele taalvariëteiten;
- dimensies van taalverandering: maatschappelijke, politieke, historische;

31.3 IN HET PRAGMATISCHE DOMEIN

- de factoren van een communicatiesituatie;
- normen, conventies, waarden, houdingen, vooroordelen en rolgedrag via taal;
- taalhandelingen;
- argumentatie: argumentatiestructuren, deugdelijke argumenten en drogredenen, overtuigingskracht en manipulatie;
- non-verbale communicatie;
- de gevolgen van verbale en non-verbale communicatie voor anderen en henzelf;
- talige aspecten van cultuuruitingen;
- cultuurgebonden aspecten van verbale en non-verbale communicatie;

Strategieën

33 De leerlingen kunnen op hun niveau bewust reflecteren op luister-, spreek-, interactie-, lees- en schrijfstrategieën.

** Met het oog op de controle door de inspectie werden de attitudes met een * aangeduid in de kantlijn.*

Vakgebonden eindtermen - derde graad - Nederlands - TSO

Luisteren

1 De leerlingen kunnen op structurerend niveau luisteren naar uiteenzettingen, en probleemstellingen door een bekende volwassene m.b.t. een leerstofonderdeel bestemd voor bekende leeftijdgenoten en ze kunnen die schriftelijk weergeven (cf. schrijven).

2 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau via diverse media en multimediale informatiedragers luisteren naar de volgende tekstsoorten bestemd voor een onbekend publiek:

- diverterende teksten zoals praatprogramma's;
- informatieve teksten zoals verslagen van feiten en ervaringen;
- persuasieve teksten zoals standpunten en meningen in probleemoplossende discussies;
- activerende boodschappen.

3 De leerlingen kunnen verschillende strategieën aanwenden om aan onbekende woorden betekenis toe te kennen. Het gaat om het gebruiken van:

- de context;
- de eigen voorkennis;
- de principes van woordvorming (afleiding, samenstelling, kennis van vreemde talen);
- het woordenboek.

4 Bij de planning, uitvoering van en bij de reflectie op de luistertaken kunnen de leerlingen:

- hun luisterdoel(en) bepalen;
- het (de) tekstdoel(en) vaststellen;
- hun voorkennis inzetten;
- onderwerp en hoofdgedachte identificeren;
- gericht informatie selecteren en ordenen;
- bijkomende informatie vragen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen;
- de functie van bijgeleverde visuele informatie vaststellen (koppeling kijken);
- het taalgebruik van de spreker inschatten;
- aandacht tonen voor het non-verbale gedrag van de gesprekspartner/spreker.

5 De leerlingen kunnen de geschikte luisterstrategieën toepassen naargelang van hun luisterdoel(en), achtergrondkennis en tekstsoort (oriënterend, zoekend, globaal en intensief).

6* De leerlingen zijn bereid om:

- te luisteren;
- een onbevooroordeelde luisterhouding aan te nemen;
- een ander te laten uitspreken;
- te reflecteren over hun eigen luisterhouding;
- het beluisterde te toetsen aan eigen kennis en inzichten.

Spreken/gesprekken voeren

7 De leerlingen kunnen op structurerend niveau aan een bekende volwassene vragen stellen en antwoorden formuleren m.b.t. leerstofonderdelen in de schoolvakken.

8 De leerlingen kunnen op structurerend niveau t.a.v. een onbekend publiek:
- instructies geven;
- gedocumenteerde informatie presenteren;
- een sollicitatiegesprek voeren.

9 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau aan een onbekend publiek:
- inlichtingen vragen, aanvragen doen, klachten/bezwaren formuleren (rechtstreeks of door middel van de telefoon);
- standpunten/meningen of oplossingen voor problemen uiteenzetten en motiveren in een gedachtewisseling, discussie, (werk)vergadering;
- gevoelens in een gepast register uitdrukken en persoonlijke ervaringen presenteren;
- activerende boodschappen formuleren.

10 Bij de planning, uitvoering van en bij de reflectie op de spreektaken kunnen de leerlingen:
- hun eigen spreek- en
- gespreksdoel(en) bepalen;
- zich een beeld vormen van hun publiek;
- hun voorkennis inzetten;
- naargelang van de spreek-, gespreksdoel(en) en publiek:
- gericht informatie selecteren en in een duidelijke vorm verwoorden;
- bijkomende info vragen;
- hun taalgebruik aanpassen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen en verwoorden;
- visuele informatie gebruiken;
- non-verbaal gedrag inschatten en inzetten;
- gesprekconventies hanteren om gesprekken te beginnen, te onderbreken, gaande te houden en af te sluiten;
- argumenten herkennen en aanbrengen;
- adequaat reageren op de inbreng van gesprekspartner(s).

11* De leerlingen zijn binnen de gepaste communicatiesituaties bereid om:
- te spreken;
- algemeen Nederlands te spreken;
- een kritische houding aan te nemen tegenover hun eigen spreek- en gespreksgedrag.

Lezen

12 De leerlingen kunnen op structurerend niveau formulieren en administratieve teksten voor een onbekend publiek lezen.

13 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau teksten met studiedoeleinden voor onbekende leeftijdgenoten lezen.

14 De leerlingen kunnen volgende tekstsoorten voor een onbekend publiek op beoordelend niveau lezen:
- niet-fictionele teksten:
- informatieve teksten, inclusief informatiebronnen zoals schema's en tabellen, verslagen, hyperteksten en uiteenzettingen;
- persuasieve teksten zoals een opiniestuk, een betoog;
- activerende teksten zoals reclameteksten en advertenties, instructies;
- fictionele teksten (cf. literatuur).

15 De leerlingen kunnen verschillende strategieën aanwenden om aan onbekende woorden betekenis toe te kennen. Het gaat om het gebruiken van:
- de context;
- de eigen voorkennis;
- de principes van woordvorming (afleiding, samenstelling, kennis van vreemde talen);
- het woordenboek.

16 Bij de planning, uitvoering van en bij de reflectie op hun taken kunnen de leerlingen:
- hun eigen leesdoel(en) bepalen;
- het (de) tekstdoel(en) vaststellen;
- de tekstsoort bepalen;
- hun voorkennis inzetten;
- functie van beeld en opmaak in een tekst herkennen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen;
- de structuur van een tekst aanduiden;

- onderwerp en hoofdgedachten aanduiden en parafraseren om tekstbegrip te bevorderen;
- gelezen teksten kort samenvatten;
- feiten en meningen onderscheiden;
- argumenten in een tekst op hun waarde en relevantie beoordelen;
- info selecteren en gebruiken met behulp van verschillende informatiekanalen.

17 De leerlingen kunnen een leesstrategie kiezen naargelang van hun leesdoel en tekstsoort, en ze toepassen (oriënterend, zoekend, globaal en intensief).

18* De leerlingen zijn bereid om:
- te lezen;
- lezend informatie te verzamelen over een bepaald onderwerp;
- de verkregen informatie aan eigen kennis en inzicht te toetsen en te vergelijken met informatie uit andere bronnen;
- te reflecteren op inhoud en vorm van de teksten;
- hun persoonlijk oordeel over bepaalde teksten te formuleren, in vraag te stellen en eventueel te herzien.

Literatuur

23 De leerlingen kunnen vanuit een tekstervarende manier van lezen vormelijke en inhoudelijke elementen van bijvoorbeeld proza, poëzie, theatervoorstelling, (tv)-drama, (ver)film(ing) herkennen.

24 De leerlingen kunnen hun tekstkeuze toelichten, over hun leeservaring spreken en ze documenteren in een leesdossier.

25 De leerlingen kunnen informatie over literaire teksten verzamelen en gebruiken. Zij maken hierbij gebruik van informatiekanalen zoals bibliotheek, kranten en tijdschriften, radio- en tv-programma's, internet en cd-rom.

26 De leerlingen kunnen doelbewust gegevens en werkwijzen hanteren om de taken uit te voeren.

27* De leerlingen zijn bereid om:
- literaire teksten te lezen,
- over hun eigen leeservaring met anderen te spreken en erover te schrijven,
- hun leeservaring in maatschappelijke context(en) te plaatsen.

Taalbeschouwing

28 De leerlingen kunnen volgende verschijnselen in het taalgebruik herkennen en benoemen:
- register, sociaal bepaalde varianten, regionale varianten, vaktalen;
- gevoelswaarde;
- non-verbale elementen;
- een aantal tekststructuren: evaluatie-, probleem-, maatregel- en onderzoeksstructuur.

29 De leerlingen kennen de verschillende strategieën om aan onbekende woorden betekenis toe te kennen en kunnen die hanteren. Het gaat om het gebruik van:
- de context;
- de eigen voorkennis;
- de principes van woordvorming (afleiding, samenstelling, kennis van vreemde talen);
- het woordenboek.

30 De leerlingen kennen strategieën om een tekst juist te spellen.

31 De leerlingen kunnen hun taaltaken bijsturen door middel van herkenning, benoeming en bespreking van taalverschijnselen.

32* De leerlingen zijn bereid om over hun taalgebruik na te denken.

** Met het oog op de controle door de inspectie werden de attitudes met een * aangeduid in de kantlijn*

Vakgebonden eindtermen - 3e graad - PAV - BSO

Functionele taalvaardigheid

De leerlingen kunnen

1 uit mondelinge en schriftelijke informatie de essentie halen.
2 over die informatie reflecteren en ze evalueren.
3 ingewonnen informatie mondeling gebruiken.
4 mondeling argumenteren.
5 eenvoudige informatie schriftelijk formuleren.
6 zich mondeling duidelijk uiten.

Functionele informatieverwerving en -verwerking

De leerlingen kunnen

11 relevante informatie in concrete situaties vinden, selecteren en gebruiken.
12 informatie uit uiteenlopend tekstmateriaal begrijpen en gebruiken.
13* spontaan gebruik maken van voor hen relevante informatie- en communicatietechnologie (ict).

Organisatiebekwaamheid

De leerlingen

14 zien in dat ze keuzes moeten maken om hun leven adequaat te organiseren.
15 kunnen opdrachten zelfstandig plannen, organiseren, uitvoeren, evalueren en indien nodig bijsturen.
16 kunnen bij groepsopdrachten
- overleggen en actief deelnemen
- in teamverband instructies uitvoeren
- reflecteren en bijsturen

Tijd- en ruimtebewustzijn

De leerlingen

17 zien in op grond van de actualiteit en eigen ervaringen:
- dat er een verband bestaat tussen verleden, heden en toekomst
- dat er culturele verschillen zijn in het dagelijks leven van mensen

18 kennen relevante facetten van hun eigen streek.
19 kunnen belangrijke wereldproblemen herkennen en bespreken.

Maatschappelijk en ethisch bewustzijn, weerbaarheid en verantwoordelijkheid

De leerlingen

25 kennen de voor hen relevante aspecten van de sociale wetgeving en het arbeidsrecht.
31* zijn gemotiveerd om te zorgen voor de eigen gezondheid en het eigen welzijn en dat van anderen.

** Met het oog op de controle door de inspectie werden de attitudes met een * aangeduid.*

Vakgebonden eindtermen - 3e graad - Nederlands - KSO

Luisteren

1 De leerlingen kunnen op structurerend niveau luisteren naar uiteenzettingen, en probleemstellingen door een bekende volwassene m.b.t. een leerstofonderdeel bestemd voor bekende leeftijdgenoten en ze kunnen die schriftelijk weergeven (cf. schrijven).
2 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau via diverse media en multimediale informatiedragers luisteren naar de volgende tekstsoorten bestemd voor een onbekend publiek:
- diverterende teksten zoals praatprogramma's;
- informatieve teksten zoals verslagen van feiten en ervaringen;
- persuasieve teksten zoals standpunten en meningen in probleemoplossende discussies;
- activerende boodschappen.

3 De leerlingen kunnen verschillende strategieën aanwenden om aan onbekende woorden betekenis toe te kennen. Het gaat om het gebruiken van:
- de context;
- de eigen voorkennis;
- de principes van woordvorming (afleiding, samenstelling, kennis van vreemde talen);
- het woordenboek.

4 Bij de planning, uitvoering van en bij de reflectie op de luistertaken kunnen de leerlingen:
- hun luisterdoel(en) bepalen;

- het (de) tekstdoel(en) vaststellen;
- hun voorkennis inzetten;
- onderwerp en hoofdgedachte identificeren;
- gericht informatie selecteren en ordenen;
- bijkomende informatie vragen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen;
- de functie van bijgeleverde visuele informatie vaststellen (koppeling kijken);
- het taalgebruik van de spreker inschatten;
- aandacht tonen voor het non-verbale gedrag van de gesprekspartner/spreker.

5 De leerlingen kunnen de geschikte luisterstrategieën toepassen naargelang van hun luisterdoel(en), achtergrondkennis en tekstsoort (oriënterend, zoekend, globaal en intensief).

6* De leerlingen zijn bereid om:
- te luisteren;
- een onbevooroordeelde luisterhouding aan te nemen;
- een ander te laten uitspreken;
- te reflecteren over hun eigen luisterhouding;
- het beluisterde te toetsen aan eigen kennis en inzichten.

Spreken/gesprekken voeren

7 De leerlingen kunnen op structurerend niveau aan een bekende volwassene vragen stellen en antwoorden formuleren m.b.t. leerstofonderdelen in de schoolvakken.

8 De leerlingen kunnen op structurerend niveau t.a.v. een onbekend publiek:
- instructies geven;
- gedocumenteerde informatie presenteren;
- een sollicitatiegesprek voeren.

9 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau aan een onbekend publiek:
- inlichtingen vragen, aanvragen doen, klachten/bezwaren formuleren (rechtstreeks of door middel van de telefoon);
- standpunten/meningen of oplossingen voor problemen uiteenzetten en motiveren in een gedachtewisseling, discussie, (werk)vergadering;
- gevoelens in een gepast register uitdrukken en persoonlijke ervaringen presenteren;
- activerende boodschappen formuleren.

10 Bij de planning, uitvoering van en bij de reflectie op de spreektaken kunnen de leerlingen:
- hun eigen spreek- en gespreksdoel(en) bepalen;
- zich een beeld vormen van hun publiek;
- hun voorkennis inzetten;
- naargelang van de spreek-, gespreksdoel(en) en publiek:
- gericht informatie selecteren en in een duidelijke vorm verwoorden;
- bijkomende info vragen;
- hun taalgebruik aanpassen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen en verwoorden;
- visuele informatie gebruiken;
- non-verbaal gedrag inschatten en inzetten;
- gesprekconventies hanteren om gesprekken te beginnen, te onderbreken, gaande te houden en af te sluiten;
- argumenten herkennen en aanbrengen;
- adequaat reageren op de inbreng van gesprekspartner(s).

11* De leerlingen zijn binnen de gepaste communicatiesituaties bereid om:
- te spreken;
- algemeen Nederlands te spreken;
- een kritische houding aan te nemen tegenover hun eigen spreek- en gespreksgedrag.

Lezen

12 De leerlingen kunnen op structurerend niveau formulieren en administratieve teksten voor een onbekend publiek lezen.

13 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau teksten met studiedoeleinden voor onbekende leeftijdgenoten lezen.

14 De leerlingen kunnen volgende tekstsoorten voor een onbekend publiek op beoordelend niveau lezen:
- niet-fictionele teksten:
- informatieve teksten, inclusief informatiebronnen zoals schema's en tabellen, verslagen, hyperteksten en uiteenzettingen;
- persuasieve teksten zoals een opiniestuk, een betoog;
- activerende teksten zoals reclameteksten en advertenties, instructies;
- fictionele teksten (cf. literatuur).

15 De leerlingen kunnen verschillende strategieën aanwenden om aan onbekende woorden betekenis toe te kennen. Het gaat om het gebruiken van:
- de context;
- de eigen voorkennis;
- de principes van woordvorming (afleiding, samenstelling, kennis van vreemde talen);
- het woordenboek.

16 Bij de planning, uitvoering van en bij de reflectie op hun taken kunnen de leerlingen:
- hun eigen leesdoel(en) bepalen;
- het (de) tekstdoel(en) vaststellen;
- de tekstsoort bepalen;
- hun voorkennis inzetten;
- functie van beeld en opmaak in een tekst herkennen;
- inhoudelijke en functionele relaties tussen tekstonderdelen vaststellen;
- de structuur van een tekst aanduiden;
- onderwerp en hoofdgedachten aanduiden en parafraseren om tekstbegrip te bevorderen;
- gelezen teksten kort samenvatten;
- feiten en meningen onderscheiden;
- argumenten in een tekst op hun waarde en relevantie beoordelen;
- info selecteren en gebruiken met behulp van verschillende informatiekanalen.

17 De leerlingen kunnen een leesstrategie kiezen naargelang van hun leesdoel en tekstsoort, en ze toepassen (oriënterend, zoekend, globaal en intensief).

18* De leerlingen zijn bereid om:
- te lezen;
- lezend informatie te verzamelen over een bepaald onderwerp;
- de verkregen informatie aan eigen kennis en inzicht te toetsen en te vergelijken met informatie uit andere bronnen;
- te reflecteren op inhoud en vorm van de teksten;
- hun persoonlijk oordeel over bepaalde teksten te formuleren, in vraag te stellen en eventueel te herzien.

Literatuur

23 De leerlingen kunnen vanuit een tekstervarende manier van lezen vormelijke en inhoudelijke elementen van bijvoorbeeld proza, poëzie, theatervoorstelling, (tv)-drama, (ver)film(ing) herkennen.

24 De leerlingen kunnen hun tekstkeuze toelichten, over hun leeservaring spreken en ze documenteren in een leesdossier.

25 De leerlingen kunnen informatie over literaire teksten verzamelen en gebruiken. Zij maken hierbij gebruik van informatiekanalen zoals bibliotheek, kranten en tijdschriften, radio- en tv-programma's, internet en cd-rom.

26 De leerlingen kunnen doelbewust gegevens en werkwijzen hanteren om de taken uit te voeren.

27* De leerlingen zijn bereid om:
- literaire teksten te lezen,
- over hun eigen leeservaring met anderen te spreken en erover te schrijven,
- hun leeservaring in maatschappelijke context(en) te plaatsen.

Taalbeschouwing

28 De leerlingen kunnen volgende verschijnselen in het taalgebruik herkennen en benoemen:
register, sociaal bepaalde varianten, regionale varianten, vaktalen;
- gevoelswaarde;
- non-verbale elementen;
- een aantal tekststructuren: evaluatie-, probleem-, maatregel- en onderzoeksstructuur.

29 De leerlingen kennen de verschillende strategieën om aan onbekende woorden betekenis toe te kennen en kunnen die hanteren. Het gaat om het gebruik van:
- de context;
- de eigen voorkennis;
- de principes van woordvorming (afleiding, samenstelling, kennis van vreemde talen);
- het woordenboek.

30 De leerlingen kennen strategieën om een tekst juist te spellen.

31 De leerlingen kunnen hun taaltaken bijsturen door middel van herkenning, benoeming en bespreking van taalverschijnselen.

32* De leerlingen zijn bereid om over hun taalgebruik na te denken.

** Met het oog op de controle door de inspectie werden de attitudes met een * aangeduid in de kantlijn.*